

ENSV SARK-i Banditsmivastase Võitluse Osakonna eriteade
13. veebruar 1946. a.

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastasteid lendlehti:

- 1) Veski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9. kl. õpilane
 - 2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10. kl. õpilane
 - 3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
- Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.
ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Reserv
ERA F R-I.N5 s127. 1106-109

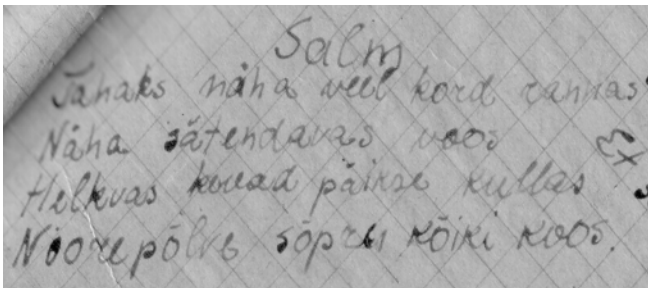
Võru koolipoiste Ugandi grupi põrandaalune leht
aastast 1945

Nr 11

23. juuni 2007

XIII aastakäik

TÄNANE LEHT: TAMMEMÄGI HANS ☒ SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 56140290

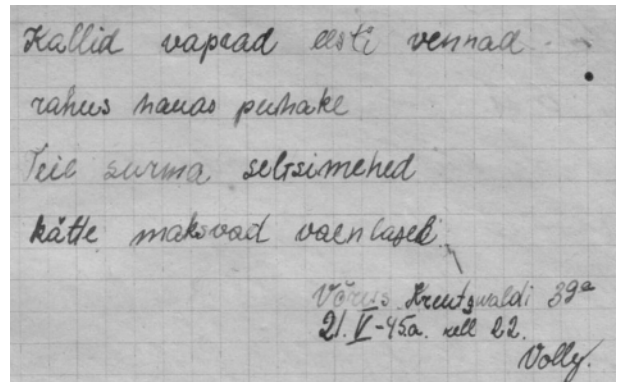
Ühe noorpõlve sõbra soov

„Tahaks näha noorpõlve sõpru kõiki koos.“

Loen ja loen neid ridu ja paljusid teisigi salmikesi ning laulude sõnu kaaned ning palju lehti kaotanud laulikust kaugete aastate tagusest kooliajast. See lauliku imekombel säilinud osa on mulle kui reliikvia karmist, traagilisest, kuid samas ka romantilisest noorusajast. Selle lauliku saatuse-lugu oleks omaette lugu, pikk ja keeruline, kurb ja raske, nagu oli seda aeg ise. Ent sellest ei taha ma hetkel kirjutada. Vaid ma tahan meenutada sõpru, nooruspõlve – koolipõlve kaaslast, saatusekaaslast, kõiki neid kellede pilk on viibinud nendel ridadel, kellede käed on puudutanud neid koltunud lehti. „Noorpõlve sõpru kõiki koos“, kes kirjutasid need salmid ja laulud südamest südamesse, aja ja tunnete, meelsuse ja soovide sunnil. Ülal motona äratoodud salmile on lisatud järgnev mõtisklussalm:

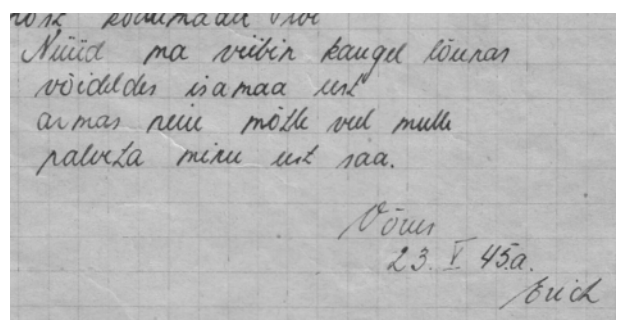
Aeg loit ..., aeg ekstaas ..., aeg hurm ...
Aeg hukutaja ..., aeg kaduv ...
Kord purustab, mis tunnen ma ja tajun ...
Lõpmatusse ruttu vajun ...
Aeg lohutaja ..., aeg troostija ...
Aeg südames parandab haavad ...

Mõlema salmi allkirjastajaks on Võrus, 8.6.45., sõber Volly. Eelnevalt on Volly kirjutanud laulusõnad „Hüvastijätt kallimaga“, siis veel salmikene pealkirjaga „Pea meeles“ ja laul „Kaugel võõrsil“, mille viimane salm olgu meenutuseks Volly käekirjast ja allkirjast:

See Volly on Volly Peri, üks Võru keskkoolipoistest Kreutzwaldi 39A hoovimajast, Ugandi grupi poiste hea sõber ja kaaslane, kelle koolitee aga jätkus Tallinnas ja sõprussidemed hiljem katkesid keeruliste aegade tõttu. Aga sugulaste ja tuttavate kaudu kuulsin, et Volly õppis edasi, jõudis elus edasi hinnatud mehena, kellest räägiti ainult head, meie kohtumised olid juhuslikku laadi ja haruharva.

Järgneb aga sõdurilaul „Armas neiu“, armsamaga hüvastijätust:

Allkiri Erich, alias Erich Tiivoja, ugandlaste korterikülaline, klassikaaslane. Pääses represseerimistest, jõudis edukalt elus edasi, oli koolidirektoriks mitmes koolis, 1984 – 1993. a. Nursi koolis.

Kreutzwaldi 39A „päriselanike“ kirjutatud kõigi laulude üleslugemine läheks liialt pikale, neid on palju ja kõik nad on isamaalise ja võitleva sisuga tollal Eestis lauldavad rahvalikud laulud. Ainult mõned nendest meenutuseks: „Rändaja“, viimane salm, Endel Sikk allakirjutanuna 14.06.45. a.

Ilmmikune koit, äratanud kõik
meeles seisab rännak-loit
Ilmes kodu iiriksin
rahu siiski polnud mul
tulekin vaid rännata koos sinuga.
Nõrus 14.06.45. Endel Sikk

Endel on kirjutanud veel laulud „Ilmeni ääres“, „Ma tahaks kodus olla“ ja mitmed teised. Endel pääses repressioonidest, lõpetas keskkooli, õppis edasi ja töötas pedagoogina. Ugandlastega sidet ei taastanud, kolm meist, Valev Kaska, Ilmar Palo ja mina, Tammemägi Hans külastasime siiski Endlit tema ilusas Rõngu kodumajas. See kohtumine jäi ka ainsaks, ilmselt oli nii Endlile parem.

Mitmed laulud, nagu „kord olin ma õnnelik“, „Tulge tagasi“, „Vaikus metsas“ jne. jne. kannavad Evaldi allkirja ja erinevaid kuupäevi:

Laul.
Laulgu sulle õnne linnud
Nagu sellel õttul süis
kui me nubes lahkurime
Lahkurime jäädavalt.
Nõrus 3.11.45.a. Evald.

Evald Tomson oli üks „Ugandi“ peamistest tegelikest tegijatest. Tema osavate käte ja taibuka pea tulemusena valmis linooli lõigatult „Ugandi“ pealdis, mis templi põhimõttel kanti kõigile trükitud lehtedele, samuti valmistas ta ka lühikese tekstiga lendlehtede maketid. Evald oli tark, andekas, väga palju lugenud poiss. Tema unistuseks oli vaba Eesti, meri ja võimalus palju rännata. Evaldit kuulati ugandigrupiga seoses üle, ent imekombel õnnestus KGB-d uskuma panna, et Evald ega ka Endel Sikk ei olnud seotud ega teadlikud oma toakaaslase Hans Tammemäe „kuritegelikust“ tegevusest. Evaldil õnnestus teostada oma unistused, näha merd ja maid, ta lõpetas merekooli, omandades kapteni diplomi. Sõitis palju aastaid merel, aga KGB vari oli ta kannul siiski hulk aastaid, ei lubatud kaugsõidu laevadele, ent lõpuks see keeld kadus. Evaldiga olime kirj vahetuses aegajalt, mõneks aastaks side katkes, kui ajad vabamaks muutusid, külastasime Evaldit tema Narva-Jõesuu kodus. Kahjuks jäi see külastus meie viimaseks

kohtumiseks, kokkulepitud järgmist kokkusaamist ei toimunud, Evald lahkus peatselt ootamatult ja enneaegselt Igaviku teedele.

Mitme laulu ja salmi sõnad on kirjutanud Kalju Liin, osa nendest saksa keeles. Ta oli üliandekas keeltes ja algebras, tark ja paljulugenud, äärmiselt eestimeelne, sõbralik ja sõnapidaja. Kuna Kalju oli ugandlaste tegemistest sageli osavõtja ning peaaegu igapäevane külaline meie Kreutzwaldi 39A korteris, siis ei jätnud ta tõsisema sisuga laulude seas mulle ka humoorikat „meelespead“ kirjutamata, siin see on:

Meelespidamiseks!
Sõnu Hans kui võtad nare
õhkad tihki: „Aah du tšern!“
See bäl sul tagurpidi
Viinaki ka ei pääsu ligi.
Sõnu, saad ka ise aru
& kord aegab armuvalu
Siiski ütlen sulle ma
jätta nare võtmata!
Nõrus, 16.11.45. Kalju

Kalju oli väljakutsutud NKVD-sse ka ugandlastega seoses, ent vastandamisel suutsid ugandlased kui ka Kalju kõike eitada ning teda ei arreteeritud. Küll aga oli ta kuulutatud tagaotsitavaks Võru sini-must-valge grupiga seose ning oli sunnitud end varjama ja ühinema metsavendadega – kellena ta langes 04.12.45.a. Kanepi vallas Mägari külas kohalike hävituspataljoni kuulide läbi.

Paar salmi ja mõttetera on Valevilt, üks nendest elutargalt hoiatav:

Eestlane: „Viska pits ja pea aru!“

Valevi, alias Valev Kaska ülaltoodud elutõde ja allpool toodud kirjanäide on aastatest hoolimata kindlalt samaseks jäänud.

Ja te noored Eesti mehed
kui te valite kord mehed
ärges võtke kummunisti
ka ei lasse lapsi ristiti.

Valevi oli üks aktiivsemaid ugandlasi ning on selleks ka jäänud tänaseni. Valevi kanda on jäänud sümbolse „Ugandi“ järjepidevuse „elushoidmine“ ja ilmutamise tagamine. Ja ta on seda suutnud teha nii, et isegi rahvusvahelise kuukirja „Top Secret International

Monthly“ (Soveršenno Sekretno) 2007.a. märtsikuu numbris mainitakse „Ugandid“ kahel korral, tõsi küll väikese trükipildi veaga, „Ugandist“ on saanud „Ugandu“, aga eesmärk ja nimetuse tõlgendus on adekvaatsed. Teoks sai see mainitud kuukirja pearedaktori asetäitja Leonid Velehovi artikli kaudu Valev Kaskalt võetud intervjuu alusel, kus Valev andis lühiülevaate koolinoorte põrandaalusest vabadusvõitlusest, organisatsioonidest, lendlehtedest, sealhulgas „Ugandi“ väljaandmisest ja repressioonidest. Vene okupatsiooni peab artikli autor aga vaieldavaks.

Ilmar Palo allkirjaga on laulikus säilinud üksainus laul „Väike Eesti“, millest allpool viimane salm Ilmari signatuuri ja kuupäevaga:

Eesti vapramate emade pojad
Andki langenud rahulist und
jälle ehitama üles Eesti koidid
Allured kurbused unustavad siis
Ilmar Palo
Nõrus 7.06.45

Ilmari panus Ugandi saamisloos on üks olulisemaid, tema leidis aatekaaslase Kalju Raagi, kes nõustus kirjutusmasinal võimaluse piires paljundamise, vastavalt paberi ja aja olemasolule. Sarnaselt mitmete teiste ugandlastega, tuli Ilmaril läbida vangilaagrid, sundasumine, lõpuks jõudnud kodumaale, lõpetas keskkooli. Oli hinnatud sportlane, matkaja ja alpinist. End saatus ei säästa meie hulgast parimaidki – Ilmar hukkus 1. septembril 2003.a. autoõnnetuses.

Heino Veski on laulikus jäädvustunud ühe lauluga „Te tire“, mida ei oskagi enam dešifreerida. Allpool on selle kirjapilt Heino allkirja ja kuupäevaga:

Te tire.
Taha-taha-taha-taha ole rook vare
korvina asti deti tau
de maas vaita taimi taim
püssaro müssar mri: väike me.
Nõrus 28 sept. 1947 a.
Palo.

Ka Heino oli ugandlaste aktivist, heasüdamlik ja abivalmis, kõigis tegemistes osaleja. Sarnase saatuse jagaja – 6 aastat Vorkuta surmalaagreid, peale vabanemist siirdus oma küditatud perekonna juurde Siberisse, kust vabaneti alles 1957.a.. Ilma võimaluseta asuda elama oma endisse elukohta. Perekond leidis võimaluse asuda elama Valgas. Laagrid ja asumine olid murdnud Heino tervise ja tuli lahkuda siitilmast, nägemata oma võitluse vilja – iseseisvat Eesti Vabariiki. Heino suri 15. juulil 1983. a..

Olev Palo, „Põhjala Noorte“ liige, mida me tollal võisime vaid aimata, oli samuti ugandlaste sagedane külaline ning on jätnud omapoolse mälestusena salmikese:

Pea meeles, et eestlane oled
Pea meeles, et eestlaseks jääd
Pea meeles, et sullegi salmi
On kirjutand eestlase käed.
O. Palo

Samas on ka meie hoovimaja „üleaedsete“, eestimeelsete kahe tüdruku, Aliide ja Fritsu poolt kirjutatud mitmed laulud ja salmid. Need neiud elasid meie hoovimaja aiaga külgneva „Kandle“ teatrimaja teisel korrusel asuvas näitejuhi elukorteris kaas- või allüürnikena ja aegajalt olime nende või nemad meie külalisteks. Õppisid nad kutsekoolis ja ei meie ega nende käitumine ei läinud kaugemale austavast lugupidamisest ja unistavast õhkamisest. Aliide on oma salmid allkirjastanud täieliku nimega Aliide Mürk, 7.06.45.a. Võrus, Fritsu nime all esinenud neiu tegelik ees- kui ka perekonnanimi jäidki meile teadmata.

e salm.
Oh mis olen, loodud ilma
ma ilma õnneta.
Oma noore eluaja
saadan mööda muurega.
Aliide

Mälestus!
 Ara otsi ilu see on sulle vienu
 Otsi südant, kes on tuu
 Süsaprole õnnele.
 Jüts. 10. 06. 45.
 Võõs.

Raimond on kirjutanud mitu laulu ja salmi, üks kaherealine manitseb:

„Kui suudad, siis mäleta,
 kui ei – siis unusta!“

Neel Eesti aasailu
 ei ole nähtsimud
 Ei Eesti au ja vourus
 Neel maha tallatud
 Kui suudad, siis mäleta
 kui ei – siis unusta!
 Jüts. 23. 8. 45 Raimond.

Raimond Terasmägi oli aate- ja koolikaaslane, hea sõber ja oodatud külaline ugandlastele, ta ei kuulunud ugandlaste ridadesse ja nüüd tagant-järele teame, et ta oli „Skautluse“ peastaabi liige, peale „Skautluse“ pooldumist kuulus „Põhjala Noortegruppi“. Sõnadeta tajusime, et me tegutsesime Eesti eest ja ei ole üksi, rohkem ei olnudki vaja teada. Ei ole Raimond unustatud ugandlaste poolt, kuigi meie edasised otsesed sidemed katkesid.

Minu õde Imbi on kirjutanud laulu „Jaaniöö“ sõnad mu sünnikodus Ahitses, sellest viimane salm allpool, mis oleks olnud nagu ennustus, kuueks aastaks omastest lahkumineks „sinna kus juhib tee“:

Koid tahan ma suudelda.
 Nüüd läheme teine teisest lahka
 Sinna kus juhib tee
 Oh lase mul rännates minna
 See kuivatab silma vee.
 Ahitses. 13. augustil
 Imbi.
 Eustlanna.

Veel on laulikus jäädvustanud end minu kunagine korteriperenaine Elsa Zekker Petseri gümnaasiumi

päevilt lauludega „Seal kus rukkiväli“ ja „Kaardi laul“. Zekkerite perekond olid meie sugulased Petseris, kust nad olid sunnitud vangistamise hirmus põgenema Võrumaale, jättes maha oma maja ja kaupluse.

Paljud laulusõnad on mu enda kirjutatud, aga ka koolikaaslaste ja sõprade, tuttavate poolt, kellede nimesid ei suuda meenutada ja puuduvad lehed ei paku selleks tuge, lauliku ees- ning lõpuosa koos kaantega on hävinenud. Igaviku teedele on lahkunud enamik neid laule loonud, neid kirjutanud, neid laulnud, nendest lauludest tuge ja jõudu saanud elamiseks.

Ma ei kirjutanud neid ridu selleks, et loetleda aastakümnete taguse lauliku laulude pealkirju või sõnu, mis oleks ka kuidugi ehk vajalik kasvõi lihtsalt austusest selle kangelasliku ja julma aja vastu, millest siiski võrsus ja täitus meie vabaduse idu, meie tänane päev. Vaid selleks kirjutasin ja meenutasin, et täita nooruspõlve sõbra salmis sisalduv soov „näha noorpõlve sõpru kõiki koos“. Siin „Ugandi“ lehekülgedel olemegi kõik koos, teist võimalust elu meile enam ei paku, ei rannas ega „helkavas kevadpäikeses kullas“, võimaliku võimalust me õigeaegselt ei kasutanud, ju siis meie sõpruses jäi millestki puudu. Aga lohutuseks on seegi, et oleme vaimus koos heade mälestuste kullas, noored, ilusad ja julged romantikud, nagu me olime.

Ugandlaste „kodu“, hoovimaja Kreutzwaldi 39A.

Kaugel Idas.
 Kaugel Idas paksus metsas,
 kitsab sõdmi valvel sõas,
 oma langed sõbra kõrvad,
 kida talband summa kuul.
 Eesti mehed Eesti naised
 hoiake kõrgel oma au
 sest, et teie ust ta langes
 karkotis Eesti vabadust.